

MUSTAQIL FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Namozova Nozima Nasimovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

Pedagogika nazariyasi va tarixi yo'nalishi, 1-kurs magistranti

namozovanozima36@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20554348>

Annotatsiya: Mazkur maqolada mustaqil fikrlashni rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy omillar – pedagogik, psixologik, ijtimoiy va shaxsiy omillar – ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan keng tahlil qilingan. Tadqiqot Buxoro davlat pedagogika institutining 60 nafar talabalari ishtirokida o'tkazilgan bo'lib, interfaol ta'lim metodlari (debat, aqliy hujum, case study) va muammoli o'qitish texnologiyalarining mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishdagi samaradorligi empirik jihatdan asoslab berilgan. Eksperimental guruhda mustaqil fikrlash ko'rsatkichlari an'anaviy guruhga nisbatan 30–45% yuqori ekanligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari asosida ta'lim jarayonini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: mustaqil fikrlash, tanqidiy fikrlash, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, pedagogik omillar, psixologik omillar, motivatsiya, ta'lim texnologiyalari, talaba faolligi, innovatsion yondashuv.

FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF INDEPENDENT THINKING

Nozima Nasimovna Namozova

Bukhara State Pedagogical Institute

1st-year Master's student in Theory and History of Pedagogy

namozovanozima36@gmail.com

Abstract: This article provides an extensive scientific and practical analysis of the main factors influencing the development of independent thinking: pedagogical, psychological, social, and personal. The study was conducted among 60 students of Bukhara State Pedagogical Institute and empirically substantiates the effectiveness of interactive teaching methods (debate, brainstorming, case-study) and problem-based learning technologies in forming independent thinking skills. Experimental group results showed 30–45% higher independent thinking scores compared to the control group. Based on the findings, practical recommendations for improving the educational process are proposed.

Keywords: independent thinking, critical thinking, interactive methods, problem-based learning, pedagogical factors, psychological factors, motivation, educational technologies, student engagement, innovative approach.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ

Намозова Нозима Насимовна

Бухарский государственный педагогический институт

Магистрант 1 курса по направлению «Теория и история педагогики»

namozovanozima36@gmail.com

Аннотация: В данной статье проведён широкий научно-теоретический и практический анализ основных факторов, влияющих на развитие самостоятельного мышления: педагогических, психологических, социальных

и личностных. Исследование проводилось среди 60 студентов Бухарского государственного педагогического института. Эмпирически обоснована эффективность интерактивных методов обучения (дебаты, мозговой штурм, кейс-стади) и технологии проблемного обучения. В экспериментальной группе показатели самостоятельного мышления оказались на 30–45% выше по сравнению с контрольной группой. На основе результатов разработаны практические рекомендации по совершенствованию образовательного процесса.

Ключевые слова: самостоятельное мышление, критическое мышление, интерактивные методы, проблемное обучение, педагогические факторы, психологические факторы, мотивация, образовательные технологии, активность студентов, инновационный подход.

Zamonaviy globallashuv sharoitida ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri – raqobatbardosh, mustaqil fikrlay oladigan, ijodiy yondashuvga ega shaxsni shakllantirishdan iborat. Bugungi kunda mehnat bozorining talab va ehtiyojlari keskin o'zgarib, nafaqat bilim va ko'nikmalarga, balki mustaqil fikrlash, muammolarni tahlil qilish va innovatsion yechimlar topish qobiliyatiga ega mutaxassislariga bo'lgan talab ortib bormoqda. Mustaqil fikrlash shaxsning nafaqat bilimlarni o'zlashtirishi, balki ularni tahlil qilish, baholash va yangi bilimlar yaratish jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlaydi. Bu qobiliyat insonni shunchaki bilim iste'molchisidan bilim yaratuvchisiga aylantiradi. Shu sababli ham mustaqil fikrlashni rivojlantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarining diqqat markazida turib kelgan va hozir ham o'zining dolzarbligini yo'qotmagan.

Hozirgi davrda axborot oqimining keskin ortishi, sun'iy intellekt texnologiyalarining keng tarqalishi va raqamli transformatsiya sharoitida talabalarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tayyor javoblarni topish emas, balki to'g'ri savollarni berishni bilish – bu XXI asr mutaxassisining asosiy belgisi bo'lib qolmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi – mustaqil fikrlashni rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni ilmiy jihatdan keng tahlil qilish, ularning o'zaro bog'liqligini aniqlash va ta'lim jarayonida samarali qo'llash yo'llarini ko'rsatishdan iborat. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, mustaqil fikrlash omillari birinchi marta to'rtta asosiy yo'nalish (pedagogik, psixologik, ijtimoiy, shaxsiy) bo'yicha kompleks tarzda tahlil qilinib, ular orasidagi o'zaro ta'sir empirik jihatdan isbotlangan.

Mustaqil fikrlash muammosi xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan uzoq yillar davomida o'rganib kelingan. Xorijiy adabiyotlarda bu tushuncha ko'pincha «tanqidiy fikrlash» bilan chambarchas bog'liq holda tahlil qilinadi.

J. Dewey (1910) mustaqil fikrlashni reflektiv tafakkur sifatida talqin qilib, uni muammoli vaziyatlarda ongli qaror qabul qilish jarayoni deb hisoblaydi. Uning nazariyasiga ko'ra, fikrlash jarayoni doimo muammodan boshlanadi va hal etilgunga qadar davom etadi. Deweyning «tajribadan o'rganish» g'oyasi bugungi kunda ham ta'lim metodologiyasining asosini tashkil etadi.

R. Ennis (2011) tanqidiy fikrlashni asoslangan qaror qabul qilishga qaratilgan mantiqiy fikrlash jarayoni sifatida izohlaydi. Uning fikricha, mustaqil fikrlash uchun dalillarni tahlil qilish, baholash va xulosa chiqarish ko'nikmalari muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu ko'nikmalar maqsadli ta'lim orqali rivojlantirilishi mumkin.

L.S. Vygotsky (1986) «yaqin rivojlanish zonasi» nazariyasida o'quvchining potensial imkoniyatlarini ochish uchun pedagogik qo'llab-quvvatlash zarurligini ko'rsatib beradi. Bu nazariya interfaol metodlarning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

J. Bruner (1960) kashfiyotga asoslangan o'qitish nazariyasida talabalarni bilimni tayyor holda emas, balki o'zlari izlab topishga undash zarurligini ta'kidlaydi. Bu yondashuv muammoli ta'lim texnologiyasining nazariy asosini tashkil qiladi.

Mahalliy pedagog olimlar O'Q. Tolipov, M. Usmonboyeva (2010), J. Yo'ldoshev (2006), R. Ishmuhamedov (2012) va N. Azizxo'jayev (2006) larning tadqiqotlarida mustaqil fikrlashni rivojlantirishda ta'lim jarayonini interfaol metodlar asosida tashkil etish zarurligi alohida ta'kidlanadi.

Mazkur tadqiqotda kompleks yondashuv asosida turli xil ilmiy metodlardan foydalanildi. Nazariy, empirik va statistik metodlardan foydalanilib talabalar mustaqil fikrlashlari baholandi. Turli ta'lim metodlari samaradorligi solishtirildi.

Tadqiqot 2026-yil mart-iyun oylarida Buxoro davlat pedagogika institutida o'tkazildi. Tanlanma hajmi – 60 nafar talaba, ikki guruhga ajratildi:

1-guruh (nazorat guruhi, n=30): an'anaviy ta'lim metodlari qo'llanildi;

2-guruh (eksperimental guruh, n=30): interfaol va muammoli ta'lim metodlari (debat, aqliy hujum, case-study, loyiha metodi) joriy etildi. Interfaol metodlar (debat, «aqliy hujum», case-study) qo'llanilganda eksperimental guruhdagi talabalar faolligi 52% dan 87% ga ko'tarildi – bu 35 foizli o'sish bo'lib, statistik jihatdan ahamiyatli ($p < 0.05$) hisoblanadi. An'anaviy guruhda atigi 5–7% o'sish kuzatildi. Muammoli vazifalar berilganda mustaqil yechim topish ko'nikmasi sezilarli darajada rivojlandi. Ayniqsa, real hayotiy vaziyatlarni o'rganuvchi case-study metodining samaradorligi yuqori bo'ldi. Yuqori motivatsiyaga ega talabalar orasida mustaqil fikrlash darajasi 40% yuqori bo'ldi. Bu psixologik omillarning, xususan ichki motivatsiyaning mustaqil fikrlashni rivojlantirishdagi hal qiluvchi rolini isbotlaydi. O'ziga ishonch past bo'lgan talabalar passivlik ko'rsatdi – guruh muhokamalarida kamroq qatnashdi, o'z fikrini bildirish o'rniga boshqalarning fikriga qo'shilishni afzal ko'rdi. Bu psixologik xavfsizlik muhitini yaratishning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Oila va ijtimoiy muhit qo'llab-quvvatlagan talabalar ta'lim jarayonida faolroq bo'ldi. Axborot texnologiyalaridan unumli foydalanadigan talabalar kengroq fikrlashga ega ekanligi aniqlandi – ular turli manbalardagi ma'lumotlarni taqqoslab, o'z xulosalarini shakllantira oldi.

Qiziqish va ehtiyojlar mustaqil o'rganishga bevosita ta'sir ko'rsatdi. O'z mustaqil ta'lim tajribasi yuqori bo'lgan talabalar murakkab vazifalarni osonroq bajardi. Ular muammoni darhol hal etishga urinmay, avval mavjud ma'lumotlarni to'plab, tahlil qilib, keyin xulosa chiqarishga o'rganganlar.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, psixologik omillar – ayniqsa motivatsiya – mustaqil fikrlashni rivojlantirishdagi eng muhim omil hisoblanadi. Motivatsiyasi yuqori talabalar qiyinchiliklarga duch kelganida ham o'rganishdan to'xtamay, muammoni hal etish yo'llarini qidiradi. Bu Deweyning reflektiv tafakkur nazariyasini va Brunerning kashfiyotga asoslangan o'qitish konsepsiyasini to'liq tasdiqlaydi.

Muammoli ta'lim texnologiyasi ayniqsa samarali bo'lib, u talabalarni tayyor bilimni qabul qilishdan ko'ra, uni izlab topishga o'rgatadi. Bu esa Bloom taksonomiyasining yuqori bosqichlari – tahlil, sintez va baholashni – shakllantirishga xizmat qiladi. Biroq tadqiqotda ayrim cheklovlar ham mavjud: tanlanma hajmi nisbatan kichik (60 nafar) bo'lib, natijalarni keng umumlashtirishda ehtiyotkorlik talab etiladi. Kelajakdagi tadqiqotlarda nazorat o'zgaruvchilarni (yosh, jinsi, o'quv yili) hisobga olgan holda ko'proq ishtirokchilar bilan tajriba o'tkazish maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, mustaqil fikrlashni rivojlantirish ko'p omilli jarayon bo'lib, u pedagogik, psixologik, ijtimoiy va shaxsiy omillar uyg'unligida shakllanishini empirik jihatdan isbotladi. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

Ta'lim jarayonida interfaol metodlarni (debat, aqliy hujum, case-study, loyiha metodlari) keng joriy etish;

Talabalarning ichki motivatsiyasini oshirishga qaratilgan pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish va qo'llash;

Mustaqil ta'lim faoliyatini rag'batlantirish va baholash mezonlarini takomillashtirish;

Raqamli texnologiyalardan mustaqil fikrlashni rivojlantirish vositasi sifatida samarali foydalanish;

Talabalarning psixologik xavfsizlik muhitini ta'minlash – fikrlarini erkin bildirish imkonini yaratish;

Tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlar va muammoli vazifalar ulushini oshirish.

Kelajakdagi tadqiqotlarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishda sun'iy intellekt va raqamli ta'lim platformalarining o'rni, hamda gender va yosh farqlarining ta'sirini o'rganish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Dewey, J. (1910). *How we think*. D.C. Heath & Co.
2. Ennis, R. H. (2011). *The nature of critical thinking*. University of Illinois.
3. Vygotsky, L. S. (1986). *Thinking and speech*. MIT Press.
4. Bruner, J. S. (1960). *The process of education*. Harvard University Press.
5. Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of educational objectives*. Longmans, Green.
6. Halpern, D. F. (2014). *Thought and knowledge* (5th ed.). Psychology Press.
7. Tolipov, O. Q., & Usmonboyeva, M. (2010). *Pedagogika. O'qituvchi*.
8. Yo'ldoshev, J. (2006). *Ta'lim nazariyasi. O'qituvchi*.
9. Ishmuhamedov, R. (2012). *Innovatsion pedagogik texnologiyalar. Fan va texnologiya*.
10. Azizxo'jayev, N. (2006). *Pedagogik texnologiya va mahorat. Fan*.
11. Zimnyaya, I. A. (2004). *Pedagogik psixologiya. Logos*.
12. O'zbekiston Respublikasi. (2020). *Ta'limga oid normativ hujjatlar to'plami. Adolat*.